

ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АЙРИМ ЖИХАТЛАРИ

Умаров Алишер Юсубжанович,

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси проректори, педагогика фанлари доктори

Аннотация

Мазкур мақолада педагогик таълимни такомиллаштириш ва ривожлантиришнинг концептуал асослари ҳақида сўз юритилган.

Калит сўзлар: педагогик таълим, таълим сифати, ўқитувчи фаолияти, модернизация жараёнлари, мактаб ҳаётини ташкиллаштириш, педагог-кадрларни тайёрлаш, когнитив жараёнлар.

Республикамизда таълим-тарбия тизимини янги босқичга кўтариш, педагог кадрлар тайёрлаш сифатини илғор халқаро стандартлар асосида такомиллаштириш ва олий педагогик таълим билан қамров даражасини ошириш борасида изчил чора-тадбирлар амалга ошириб келинмоқда. Мамлакатимиз таълим тизимида олиб борилаётган ислохотларнинг муваффақиятини методология ва педагогика соҳасида фундаментал билимларни чуқур биладиган, юқори савиядаги умумий ва касбий маданиятга эга, таълим жараёнида педагогик муаммоларни тизимли равишда олиб борувчи маҳоратли ва омилкор ўқитувчиларсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Шу жиҳатдан педагогика олий таълим ташкилотларида асосий эътибор бўлажак ўқитувчиларда ижодий педагогик фаолиятнинг ўзига хос усуллари шакллантиришга ва такомиллаштиришга қаратилган.

Тадқиқотлар натижалари олий таълим ташкилотлари педагоглари фаолиятининг мураккаблигини кўрсатмоқда. Масалан⁴², сўнгги ўн йилликларда талабалар психикасида ижтимоий, психологик ва физиологик жиҳатлардан ўзгаришлар юз берди. Уларнинг ижодкорлиги, фикрлаш жадаллиги, ижтимоий компетенциялари ва иродавий фазилатлари кўрсаткичлари пасайди. Когнитив жараёнлар ва умуман фаолликни рағбатлантириш зарурати пайдо бўлди. Болалар матнларни ёмонроқ тушуна бошляптилар. Эндиликда мактабларда эмоционал-руҳий муаммолари бўлган болалар кўпаймоқда. Шу билан бирга, шахсий, интеллектуал соҳада иқтидорга эга бўлган, бадий қобилиятли ва спорт йўналиши нуқтаи назаридан қобилиятга эга болалар ҳам пайдо бўлмоқда. Шу муносабат билан, бўлажак ўқитувчи иқтидорли ва девиант хулқ-атворли болалар билан ишлаш бўйича педагогик-психологик билим даража, малака ва кўникмага эга бўлиши керак. Бу эса кўп миллатли ўқувчилардан иборат мактабларда, алоҳида ўқув эҳтиёжларига эга ўқувчиларга таълим бериш, уларнинг оналари билан ишлаш, мактаб ҳаётини ташкиллаштириш билан боғлиқ жараёнда иштирок этиш кўникмаларини эгаллаган педагог-кадрларни тайёрлашни талаб этади.

⁴²Соколова И. И. Концептуальные основы совершенствования и развития педагогического образование в России. ЧЕЛОВЕК И ОБРАЗОВАНИЕ № 2 [39] 2014, с 178- 188.

Жамиятдаги ижтимоий-маданий ўзгаришлар натижасида таълим истеъмолчиларининг таркиби ва уларнинг талаблари ўзгариб бормоқда. Динамик ўзгарувчан жамиятнинг замонавий шароитида педагогларни тайёрлаш бўйича кўп тармоқли таълим йўналишларига, касбий фаолиятга киришишнинг турли сценарийларига эътибор қаратиш лозим.

Белгиланган вазифалардан келиб чиқиб, таълим тизимида фаолият юритадиган педагогларни тайёрлашнинг қуйидаги муаммоларини ажратиб кўрсатишимиз мумкин:

- касбга киришиш муаммоси: педагоглик касбини танлаган абитуриентлар, даъвогарларни танлашга имкон берадиган махсус дастурлар ва синовларнинг мавжуд эмаслиги;

- ўқитиш муаммоси: етакчи олий таълим ташкилотлари ва уларнинг мутахассислари, профессор-ўқитувчилари иштирокида амалиёт ва малака оширишнинг замонавий тизими йўқлиги; олий педагогик таълим мазмуни ва технологиясининг замонавий мактаб эҳтиёжларидан орқада қолиши; талабалар олий таълимни ривожлантириш муаммоларини ҳал этишга йўналтирилган тадқиқотларга етарли даражада жалб этилмаслиги; педагогик дастурларни ўқитиш жараёнида замонавий эҳтиёжлардан орқада қоладиган ресурслар билан таъминлаш;

- олий таълим ходимларини узлуксиз касбий ривожлантиришнинг эҳтиёжларга асосланган самарали миллий тизими ҳозирча тўлиқ йўлга қўйилмаганлиги уларни моддий-маънавий жиҳатдан етарли даражада қўллаб-қувватлашнинг жорий этилмаганлиги: ўқитувчиларга бўлган эҳтиёж ва битирувчиларни ишга жойлаштиришда ишлар талаб даражасида олиб борилмаётгани; энг қобилиятли битирувчиларни ўқитувчи лавозимига жалб қилиш механизмларининг етарли ишламаётгани, ёш ўқитувчини касбий қўллаб-қувватлаш тизимининг самарасизлиги ва ҳ.к.

Ўқитувчининг ижтимоий мавқеини юксалтириш юзасидан мамлакатимизда олиб борилаётган ишлар замирида педагогик касбининг обрў-эътиборини янада ошириш мақсад қилинган ва фикримизча, бугунги кунда таълим тизимида фаолият юритувчи педагог кадрлар тайёрлашнинг тизими индивидуал йўналтирилган мослашувчан таълим беришни, талабаларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантиришни, уларда энг муҳим кўникмалардан бирини – мустақил ўрганиш қобилиятини шакллантиришни қамраб олиши лозим.

Халқаро тадқиқотлар шуни кўрсатадики, фақат тизимли олиб борилган тадбирларгина ижобий натижалар бериши мумкин:

- тегишли иш шароитларининг яхшиланиши ва иш ҳақи даражасининг оширилиши;

- ўқитувчилар тайёрлаш сифатини яхшилаш мақсадида педагогика олий таълим ташкилотларига кириш учун синовларда талабларни кучайтириш.

Энг яхши натижаларни ўқитувчилар муайян фан доирасида аниқ билишлари ва бажаришлари лозим бўлган мезонлар мавжуд бўлган таълим тизимлари кўрсатмоқда. Ушбу мезонлар таълим муассасаларининг мақсадларини ва тегишли касб эгаси малакали ўқитувчи деб ҳисобланиши учун

керак бўлган умумий тушунчаларни акс эттиради. Шу сабабли ўқитувчилар фаолияти учун касбий талабларни, профессионал стандартларни ишлаб чиқиш долзарб вазифа саналади.

Педагог кадрлар тайёрлашни такомиллаштириш тамойиллари куйидагилардан иборат:

- педагогик кадрлар тайёрлашдаги ўзгаришларни таълим тизимидаги ўзгаришлар билан мувофиқлаштиришга, унинг эҳтиёжларини ҳисобга олишга қаратилган тизимли ёндашув тамойили;

- педагог кадрларни институционал ва иқтисодий жиҳатдан тайёрлашдаги муҳим ўзгаришларга, ўқув тизимининг барча таркибий қисмларини янгилашга йўналтирилган инновацион тамойил;

- педагогик кадрлар тайёрлаш натижаларини диагностика қилиш, мақсадларни, мазмунни, технологияларни ўзгартириш, ушбу ўзгаришларни иқтисодий, сиёсий, ташкилий ва педагогик механизмлар билан таъминлашга йўналтирилган яхлитлик тамойили;

- тайёргарликнинг ҳар хил шакл ва мазмуни хилма-хиллигига йўналтирилган турли даражадаги ўқув дастурларининг ўзгарувчанлигини тавсифловчи вариативлик тамойили;

- давлат ва жамоат тузилмаларининг, касаба уюшмаларининг, иш берувчиларнинг педагог кадрлар тайёрлашни такомиллаштириш билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилишдаги ўзаро ҳамкорлиги тамойили;

- мамлакатимиз ҳудудларида педагог кадрларни тайёрлаш шарт-шароитлари ва вазифаларини ҳисобга олиш, мувофиқлаштиришни назарда тутувчи ҳудудлаштириш тамойили;

- педагог кадрлар тайёрлаш жараёнининг такомиллашувига хизмат қилувчи илмий-методик таъминот тамойили.

Педагог кадрлар тайёрлашни такомиллаштиришнинг энг муҳим йўналишлари:

- ўқитишнинг амалий йўналганлигини кучайтириш;

- мактаб-олий таълим ташкилоти ўртасидаги ҳамкорликни ва педагог кадрлар тайёрлаш жараёнида иштирок этувчи муассасалар орасидаги алоқаларни ривожлантириш;

- педагогик таълимнинг ўзига хос хусусиятларини акс эттирувчи ўқув дастурлари сифатини баҳолашнинг ижтимоий-профессионал тизимини яратиш;

- малака ошириш таълим дастурлари, ўқув курслари, талабалар, ўқитувчилар ва мутахассислар учун стажировкаларни узлуксиз равишда йўлга қўйиш ва бундай ишларнинг натижаларини тан олиш тизимини яратишдан иборат.

Касбий стандарт кейинги авлод таълим стандартларини ишлаб чиқиш учун асос бўлади; турли тоифадаги педагог ходимларнинг фаолияти тавсифлари – таълим муассасаларида иш тавсифларини тузиш учун асос ҳисобланади; янги тоифадаги ўқитувчиларнинг касбий фаолиятини тавсифлашга имкон беради, постиндустриал ахборий жамиятда янги педагогик касбларнинг пайдо бўлганлигини кўрсатади; касбий тайёргарлик, қайта тайёрлаш ва малака оширишни аниқ режалаштириш учун имкониятлар яратади; педагог касбий

фаолиятида бошқа мутахассисларнинг функцияларига хос такрорланишларни бартараф этишга имкон беради; турли тоифадаги ўқитувчилар учун аттестация талабларини аниқ белгилаш учун замин яратади.

Ҳозирги вақтда педагог кадрларни тайёрлаш бўйича таълим муассасалари тармоқ ўзаро ҳамкорлигининг умумий тенденцияси ҳақида фикр юритиш мумкин. Педагог кадрлар тайёрлашни такомиллаштириш вазифаларига бакалаврият йўналишлари фан дастурларини шакллантириш, таълим кластерларини яратиш, етакчи педагогика олий таълим ташкилотлари ўртасида ҳамкорлик алоқаларини йўлга қўйиш, педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ва ҳ.к. киради.

Ёш ўқитувчиларни қўллаб-қувватлаш профессионал мослашиш ва касбий ўсиш нуқтаи назаридан ўзини ўзи намоён қилишга имкон яратишга йўналтирилиши мақсадга мувофиқ. Таълим муассасаларининг профессор-ўқитувчилари таркибига ёш мутахассисларни бириктириш билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилишда қуйидагиларга эътибор қаратилиши лозим: қўшимча қонун ҳужжатларига мувофиқ у фойдаланиши мумкин бўлган имтиёзларни аниқлаш; ёш ўқитувчиларнинг жамоат ташкилотларини ташкил этиш; ёш ўқитувчиларни илмий-услубий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш, ўқитувчининг ижобий имиджини шакллантириш.

Ўқитувчининг ижобий имиджини шакллантириш масаласига қонун ҳужжатларида алоҳида ўрин ажратилиши керак, шу жумладан:

- педагог касби ва педагогик фаолиятнинг ижтимоий аҳамиятли ва обрўли эканлигини тизимли равишда шакллантириш;

- ёш ўқитувчиларни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан, шу жумладан таълим кредитлари тизими орқали қўллаб-қувватлаш тизимини ривожлантириш;

- ўқитувчининг миллий-маданий қадриятлар тарғиботчиси, маърифат тарқатувчиси сифатида оммавий ахборот воситалари томонидан тақдим қилинишини таъминлаш.

Ёш ўқитувчилар учун қўшимча касбий таълим дастурларини, шу жумладан халқаро дастурларни ишлаб чиқиш, педагогик таълим тизими ривожини учун Ўзбекистон Республикасида ягона таълим маконини шакллантиришнинг муҳим механизмларидан бири ҳисобланади. Касбий қўшимча таълим дастурлари ёш ўқитувчиларнинг узлуксиз таълимга бўлган эҳтиёжлари ва талабларини қондириш мақсадида ишлаб чиқилган бўлиб, бу касбий фаолият давомида аниқланган билим, компетенциялардаги бўшлиқларни бартараф этишга имкон беради.

Адабиётлар рўйхати

1. Соколова И. И. Концептуальные основы совершенствования и развития педагогического образование в России. ЧЕЛОВЕК И ОБРАЗОВАНИЕ № 2. 2014, с 178-188.

2. Ходжаев Б.Х. Умумтаълим мактаби ўқувчиларида тарихий тафаккурни модернизациялашган дидактик таъминот воситасида ривожлантириш. Пед. фан. док. ... дис. – Тошкент. 2016.

3. Умаров А.Ю. Ижтимоий-ҳамкорлик шароитида педагогик кадрлар тайёрлашнинг интегратив механизмларини такомиллаштириш.

Пед.фан.док.дисс.-Тошкент.-2023.-217 б.

4. Umarov A.Y. Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishda ijtimoiy hamkorlikning ahamiyati. PEDAGOGY OF COOPERATION IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND MODERN APPROACHES International scientific-practical conference, November 13, 2023.

5. Kadirov U. FACTORS AND IMPORTANCE OF FORMING PERSONAL CONSCIOUSNESS IN THE INFORMATION SOCIETY. American Journal of Pedagogical and Educational Research. Volume 18, | November,2023.

6. U.D. Qodirov, I.I. Khojiboev, A.E. Turakhanov, A.S. Nurmamatov. Psychological Factors In The Development Of Professional Competences Of Trainees Increasing Qualification In The System Of Public Education. European Journal of Molecular & Clinical Medicine 7 (3), 3836-3843.